

Čo je „idea univerzity“ – jej vznik a raný vývoj

Annamária Madunická

MADUNICKÁ, A.: What is the “Idea of the University” – Its Origin and Early Development. *Studia Aloisiana* 1/2026.

Abstract: This paper examines the history of the idea of the university and its relation to the philosophical concepts of *idea* and *ideal*. The author shows how reflections by major thinkers up to Kant shaped the understanding of the university not merely as an educational institution, but above all as a spiritual and social project. The medieval university is presented as an *universitas magistrorum et scholarium* – a community united by the pursuit of truth and knowledge. This archetype of the university constituted the basis of its authority and significance within European civilization.

The paper also reflects on the crises the university has undergone from its origins through the Enlightenment. Processes of secularization and rationalization weakened the original idea and shifted the university toward an understanding of itself primarily as an institution producing knowledge and trained professionals. Today, the university thus finds itself in tension between tradition and the modern demands of society. The author argues that the search for a renewed university identity cannot be reduced to technical or organizational questions, but requires a return to the fundamental question of its meaning and mission within culture.

Keywords: University, Idea, Values, Culture, Community.

Úvod

Otázka, čo tvorí podstatu univerzity, sa v dejinách európskeho myslenia objavuje najmä v obdobiach, keď univerzita prechádzala krízou svojej autority a spoločenského postavenia. Odpoveď na otázku „čo je podstatou univerzity“ na prelome 18. a 19. storočia hľadali viacerí myslitelia, medzi ktorých patrí Wilhelm von Humboldt (1767 – 1835), Friedrich Schleiermacher (1768 – 1834), Johann Gottlieb Fichte (1762 – 1814), Friedrich Schiller (1759 – 1805), Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775 – 1854) a ďalší. Pojem „idea univerzity“ zastrešil tieto teórie až prostredníctvom Johna Henryho Newmana (1801-1890). Modely tradičných stredovekých univerzít čelili kríze a strate statusu v porovnaní s rene-

sančnými akadémiami.¹ Ich úvahy mali byť reakciou na tento trend a pokusom o obnovu spoločenského postavenia univerzít.

V súčasnosti sa univerzita prevažne chápe ako vzdelávacia inštitúcia, ktorá pripravuje absolventov na výkon povolania. Toto chápanie bolo vždy prítomné, avšak nepredstavuje vyčerpávajúce vysvetlenie univerzity. Ako sa ukáže, história univerzít sa píše primárne okolo jej hodnotového ukotvenia, ktoré sa malo odzrkadľovať v jej právach, povinnostiach, kultúre, vo vnútorných a vonkajších vzťahoch či v podobách jej každodenného života. Cieľom tohto článku je objasniť ideu prvých univerzít prostredníctvom sledovania hodnotových sporov, v ktorých univerzity kreovali svoju tvár a poslanie, ukázať, akým spôsobom sa v raných dejinách univerzity formovali hodnoty, ktoré umožňujú hovoriť o jej idei. Východiskovou tézou článku je, že ideu univerzity nemožno redukovať na jej organizačnú štruktúru, právne postavenie ani spoločenskú funkciu. Vlastný charakter a ideu univerzity tvoria akademické hodnoty. Medzi tieto hodnoty patrí napríklad orientácia na pravdu, slobodu skúmania, dialóg, spoločenstvo učiteľov a študentov, zodpovednosť za poznané či snaha vzťahovať jednotlivé poznatky do širšieho celku. V tomto článku sa budem snažiť zrekonštruovať hodnoty sledovaním ich aplikácie v akademickej praxi od vzniku univerzít až po ich renesančnú krízu. Článok nesleduje dejiny univerzity ako sled inštitucionálnych premien, ale ako dejiny rozličných spôsobov, ktorými sa tieto hodnoty artikulovali, deformovali, spochybňovali alebo upevňovali. Článok spája pojmovú analýzu s historicko-filozofickou rekonštrukciou. V prvej časti pojmovo nadviažem na koncepciu Immanuela Kanta, ktorý je výrazným hlasom osvietenstva, do ktorého kríza stredovekých univerzít vyústila, a to najmä pri rozlíšení pojmu idey ako regulatívneho princípu, ktorý umožňuje myslieť ideál. Toto východisko umožňuje chápať ideu univerzity nie ako empiricky daný stav, ale ako normatívny horizont, podľa ktorého možno posudzovať konkrétne podoby univerzitného života. V druhej časti článok sleduje rôzne podoby akademického spoločenstva: Platónovu akadémiu, stredovekú univerzitu a jej humanistickú kritiku. Cieľom tejto rekonštrukcie nie je predstaviť dejiny univerzity, ale identifikovať tie momenty, ktoré sú filozoficky významné pre pochopenie jej hodnotového jadra. Práve oboznámenie sa s dynamikou medzi akademickými hodnotami a ich praktickou aplikáciou v každodennej praxi tvorí rámec pre pochopenie historických kríz, ktorým univerzity čelili a v súčasnosti stále čelia.² Ak má byť idea univerzity filozoficky relevantná pre súčasnosť, nemožno ju chápať nostalgicky ako návrat do minulosti, ale ako kritérium pre súčasnosť, ktoré umožňuje posudzovať kontinuitu univerzity naprieč dejinami.

1 VIŠŇOVSKÝ, E. 2021. *Akademický svet a jeho tradície*. Bratislava : VEDA 2021. s. 12.

2 Ako o tom hovoria napríklad W. V. Humboldt, J. H. Newman, K. Jaspers, T. W. Adorno, M. Horkheimer, K. P. Liessmann, R. Barnett.

1. Idea a ideál

1.1. Idea

Pre Kanta je idea pojmom vytvoreným iba z čistých pojmov, presahujúcich akúkoľvek skúsenosť. Vychádzajú iba z rozumu. Idey nie sú ľubovoľne vymyslené, ale sú viazané povahou samotnej mysle. Pre Kanta platí že: „Keď vyslovíme nejakú ideu, hovoríme, pokiaľ ide o objekt [ako predmet čistého rozumu], veľmi mnoho, no pokiaľ ide o subjekt [t. j. vzhľadom na jeho empirickú skutočnosť], hovoríme veľmi málo, lebo idea ako pojem maxima nikdy nemôže byť daná in concreto.“ (Kant, 1979, s. 251.) Vôbec to však neznamená, že by idea bola celkom neužitočná. Kant totiž ideám pripisoval praktický rozmer:

„Preto nemožno o múdrosti akosi pohrdlivo povedať: je len ideou, ale práve preto, lebo je ideou nevyhnutnej jednoty všetkých možných cieľov, musí ako pôvodná, najmenej obmedzujúca podmienka slúžiť ako pravidlo všetkého praktického.“ (Kant, 1979, s. 252.)

Idea tak nesie akýsi záväzok, určuje smer myslenia a kladie požiadavku zachovania kontinuity myslenia o predmete a rovnako nesie praktické záväzky.

1.2. Ideál

Slovo ideál je odvodené od slova idea, zvyčajne ním označujeme to, čo celkom, alebo čo najlepšie zodpovedá určitým predstavám. Kant vo svojej teórii poznania rozlišuje spôsob myslenia v kategóriách, ktoré sa vzťahujú na javy, od myslenia v ideách, ktoré opisujú samotné myslenie a ideály. Idea určuje ideál. Právzor všetkého a celok možností vecí. Ideál je jednotlivým, čisto nazeraným predmetom a prazákladom javových napodobnení. Ideál v mysli je regulatívnym princípom. Kant to ilustruje slovami:

„Cnosť a s ňou ľudská múdrosť vo svojej úplnej čistote sú idey. No mudrc je ideál, t. j. človek existujúci len v myšlienkach, ale celkom sa zhodujúci s ideou múdrosti. Ako idea poskytuje pravidlo, tak ideál slúži v takomto prípade za právzor úplného určenia obrazu a nemáme inú smernicu pre naše činy iba správanie tohto božského človeka v nás, s ktorým sa porovnávame, podľa neho posudzujeme, a tak sa polepšujeme, aj keď ho nikdy nedosiahneme.“ (KANT, 1979, s. 359.)

Ideál je teda zložený z ideí, ktoré skladajú obraz ideálu harmonický s ideami samotnými. Každá idea v sebe skrýva odkazy k iným ideám, a tak významne prispieva k rozpoznaní ideálu. Idea teda nie je totožná s ideálom, skôr

predstavuje pravidlo pre rozpoznanie ideálu. Nie je však jedinou a význačnou charakteristikou ideálu, hoci sa usiluje čo najvernejšie vystihnúť povahu ideálu. Každú ideu potom možno skúmať ako ideál: napríklad ideu múdrosti možno skúmať v jej ideálnej podobe, ktorú možno opisovať prostredníctvom iných ideí, ako napríklad idey spravodlivosti, čestnosti či vzdelanosti, ktoré tu slúžia ako charakteristické vlastnosti, prostredníctvom ktorých možno rozpoznať múdrosť. Idea a ideál majú k sebe u rôznych mysliteľov rôzne blízko.

2. K slovu „univerzita“

Slovo univerzita (lat. *universitas* – všeobecnosť, súhrn, celok) je odvodené z lat. *universus* (celý, ucelený), etymologicky vykladaného ako „obrátенý do jedného“ (*unus* – „jeden“ a *vertere* – „obracať“). Historicky slovo univerzita označovalo akýkoľvek spoločenstvo. V tomto texte ho však používam filozoficky ako „obrátенý do jedného“³ – ako sústredenie mnohosti do jadra. Nevieime, kto presne je „obrátенý“, ani čo presne je tým „jedným“. Môže ním byť jednotlivý predmet skúmania, pravda alebo stred, ku ktorému sa univerzitný život obracia. Ak by sme teda povedali, že cieľom univerzity je zamerať svoju pozornosť primárne na množstvo (publikácií, študentov, financií, poznatkov...), išli by sme proti tomuto zmyslu univerzity. Obrátiť/vrátiť sa k niečomu znamená veriť, že to tam stále je a že je to ešte vždy aktuálne. Je to teda niečo stabilné a spoľahlivé, nie meniace sa a nestále. Hoci samotná povaha univerzity sa môže meniť, to, k čomu sa obracia – jej hodnoty, záujmy a ciele, sa nemení. Mení sa ich interpretácia, nie orientácia. Takto chápaná idea univerzity predpokladá, že diskusia sa má viesť v úrovni ich hierarchie či povahy, nie v úrovni ich legitímnosti a opodstatnenosti. V ďalšom texte sa pokúsime aspoň sčasti špecifikovať tieto základné hodnoty.

Jeden z najstarších záznamov kladie slovo univerzita do roku 1213, keď bol tento výraz použitý na vyjadrenie spoločenstva študentov a ich učiteľov.⁴ Takto sa pojem univerzity spojil so špecificky akademickým prostredím, pretože v tom čase sa slovo univerzita používalo v širšom význame a označovalo akékoľvek spoločenstvo.⁵ Akademické spoločenstvo bolo už v 12. storočí chápané ako *communio*.⁶ „Tento pojem komunity sa zdá byť základom definície stredovekej univerzity (...) Univerzita bola skupina, do ktorej sa človek slobodne pridá za predpokladu, že mu bolo umožnené prijatie. Bola to morálna entita (...).“

3 KRÁLIK, L. 2019. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : VEDA 2019. s. 644.

4 REJZEK, J. 2001. *Český etymologický slovník*. [online 19.10.2025] Dostupné na: <https://archive.org/details/Rejzek2001>, s. 691.

5 GIEYSZTOR, A. 1992. Management and Resources. General University Structure In: RUEGG, W. (ed.) 1992. *The History of the University in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press 1992. s. 108.

6 GIEYSZTOR, A. 1992. Management and Resources. General University Structure. In: RUEGG, W. (ed.) 1992. *The History of the University in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press 1992. s. 108.

(Gieysztor, 1992, s. 38.). Slovo univerzita potom zdôrazňovalo ľudský aspekt tejto akademickej inštitúcie.⁷

V očiach širšej spoločnosti sa vzhľadom na komunitný rozmer akademického spoločenstva neskôr stali takmer synonymnými výrazy kolégium a univerzita. Univerzitu teda chápem primárne ako spoločenstvo pedagógov a študentov, slovom – spoločenstvo akademickej obce, ktorá predstavuje hodnotu sama pre seba – „obracia sa do seba“.

3. Idea univerzity

Slovným spojením „idea univerzity“ rozumiem esenciálne vlastnosti, ciele a hodnoty univerzity, ktorým jej členovia podriaďujú svoju výskumno-pedagogickú a študijnú činnosť. Jedná sa teda o spomenuté stabilné jadro univerzity. Nadväzujem na Kantovo poňatie idey ako toho, čo pomáha pochopiť ideál. Idea múdrosti pomáha pochopiť ideál mudrca, ktorý za každých okolností koná múdro. Analogicky idea univerzity – jej hodnoty, ciele a záujmy pomáhajú objasniť ideál univerzity.

Spoločnosti, štáty aj jednotlivci v histórii usmerňovali svoju činnosť podľa svojich hodnôt a snažili sa priblížiť k ideálu stelesňujúcemu ich hodnoty. Veľké postavy dejín získavali pozornosť davov vyslovovaním rôznych ideí, ktoré mali predstaviť ideál v ich mysli. Ak sa pre tento ideál nadchlo viacero ľudí, robili sa revolúcie, organizačné zmeny, vznikali rôzne dokumenty, kódexy, spolky atď. Posúvali sa dejiny. V súčasnosti sa nachádzame v celkom odlišnej situácii. Už nejaký čas sa stretávame skôr so zanevretím na akékoľvek spoločné hodnoty, o ideáloch nehovoriac.⁸ Nezastavilo to však túžbu po zmene. Sme tak svedkami neustálej reorganizácie, systémových zmien, nových predpisov, ktoré však nenasledujú nijaký ideál, ktorý by predstavoval absolútnu hodnotu (ako to vidíme napríklad na ideáli mudrca, ideáli dobrého vzťahu či ideáli spravodlivého štátu, ktoré sú hodnotou pre každého rozumného človeka). Idea zisku viac neodkazuje na ideál všeobecného bohatstva. Zanevrela na dlhodobú perspektívu blahobytu a vlastne na akúkoľvek dlhodobú perspektívu. José Ortega y Gasset hovorí, že súčasná verejná moc sa nikdy nevyjadruje k budúcnosti a úprimne sa priznáva, že je len prítomnou potrebou, nie plánom budúcnosti.⁹

V súvislosti s univerzitou sa kríza ideálov odzrkadľuje v pocite akejsi slepej uličky, do ktorej sa univerzita dostala. Tým, že spoločnosť spochybnila tradičné hodnoty, ako je hodnota poznania o sebe a pre seba, a stotožnila potreby trhu s potrebami spoločnosti, spochybnila zároveň aj tradičné ideály. Zobrala preto univerzite jej cieľ priamo pred oči a ona zostala stáť niekde na polceste. Návrat nie je možný, cieľ nie je možné stanoviť, a preto nenachádza

7 GIEYSZTOR, A. 1992. Management and Resources. General University Structure. In: RUEGG, W. (ed.) 1992. *The History of the University in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press 1992. s. 38.

8 ORTEGA Y GASSET, J. 2018. *Vzpoura davů*. Velký Slavkov : Portál 2018. s. 76.

9 ORTEGA Y GASSET, J. 2018. *Vzpoura davů*. Velký Slavkov : Portál 2018. s. 76.

ani smer ďalšieho kroku. Kráča preto raz jedným, raz druhým smerom a tieto zmätky podkopávajú zvyšky jej vážnosti v očiach spoločnosti, ktorej zostatok zabezpečuje nateraz jej existenciu. V nasledujúcom texte poskytnem stručný prehľad o raných koncepciách idey univerzity pre lepšie pochopenie toho, ako vyústili do straty zmyslu, krízy hodnôt a spochybnenia ideálov v osvietenstve.

4. Rozličné podoby idey univerzity

4.1. Platónova akadémia

Hoci je univerzita plodom stredoveku, neobjavila sa z ničoho. Svojimi hodnotami nadviazala na tradíciu staroveku, najmä Platónovej akadémie. Tá bola rešpektovaným predchodcom neskorších univerzít a akadémií. Platón založil svoju akadémiu ako výraz nádeje v zmenu spoločnosti, ako výraz viery, že pravda, ak je poznaná, mení toho, kto ju poznal. Prijatý mohol byť každý, kto mal ochotu odovzdať sa celkom hľadaniu pravdy, pričom si mohol zvoliť vlastnú cestu, vlastnú metódu, vlastné otázky a vlastný odbor skúmania. Existovala tu teda istá pestrosť a pluralita, ktorá však nemala svoj cieľ sama v sebe, ale každý si bol vedomý, že jeho skúmanie prispieva k celku a v ňom má napokon svoj cieľ. Skutočnosť, že akadémiu viedol jej zakladateľ – filozof, naznačuje, že motiváciou pre Platónových žiakov mala byť pravda ako taká. Nielen akési čiastkové, partikulárne pravdy. Zároveň to naznačuje, že Platón si vážil každého partikulárneho výskumu ako toho, ktorý prispieva k nahliadnutiu pravdy. Vo svojich dialógoch používal príklady z výskumov svojich žiakov (napr. matematické pomery, príklady z geometrie, lekárstva...), aby im otvoril myseľ pre hlbšie a základnejšie pravdy celku. To viedlo k hlbkej úcte žiakov k ich učiteľovi, pred ktorou ich však sám Platón vystríhal, aby im nezatemnila úsudok nekritickým obdivom.¹⁰ Práve ten bol neskôr v stredoveku príčinou mnohých škriepok medzi študentmi aj medzi univerzitami.¹¹

Analogicky k tomu neskôr Wilhelm von Humboldt hovorí, že „ani žiak tu nie je pre učiteľa, ani učiteľ pre žiaka, ale obaja sú tu pre vedu“. (Humboldt, 1903 In Jirsa, 2015, s. 32). To bolo výrazným znakom spoločenstva v Platónovej akadémii, ktorá je ideovým predchodcom univerzitného akademického spoločenstva.¹²

¹⁰ PLATÓN 2021. *Faidón*. Praha : OIKOYMENH 2021. 91-c.

¹¹ „Žáci hájí myšlenky svého mistra nikoli proto, že jsou pravdivé, ale proto, že obdivují osoby, které tyto myšlenky vyslovili. Školy se staví jedna proti druhé z nenávisi nebo z lásky k mistrům.“ RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad 2011. s. 130.

¹² Inštitucionálna postupnosť od akadémie po univerzitu je sporná. Je to problém odvodený, ktorý si najprv vyžaduje definíciu univerzity. Ak ale akademická obec a jej kultúra tvorí podstatu idey univerzity, je možné, že univerzita v istom zmysle existovala ešte pred svojím inštitucionálnym vznikom. Akademické spoločenstvo by v sebe vždy nieslo zárodok, črty a tendencie, charakteristické pre neskoršie a azda i dnešné univerzity. Naopak, dnešnému univerzitnému spoločenstvu by to zabezpečilo tendenciu k návratu a zachovávaní určitých foriem prežívania a správania.

Platónova akadémia nebola školou v prísnom zmysle slova. Nešlo jej o to, aby odovzdávala súbor poznatkov. S tým mal každý študent už prísť. Akadémia predstavovala skôr možnosť „odraziť sa“ od nadobudnutých poznatkov a zasadiť ich do univerzálnejších kontextov. Nešlo teda iba o prehĺbenie určitého čiastkového skúmania, ale aj o jeho vzťahovanie sa k širšiemu celku poznania, v ktorom jednotlivé otázky nadobúdajú filozofický význam. Práve táto schopnosť prekračovať hranice jednotlivých oblastí skúmania a hľadať ich spoločný horizont umožňovala formulovať nové hypotézy a koncepcie. V tomto zmysle možno hovoriť o skutočnom vzdelávacom programe Platónovej akadémie. To sa dialo len vymieňaním si perspektív, spoločným štúdiom, záujmom o „veci všeobecne ľudské“ či „základné témy“, ako sú ontológia, metafyzika, etika, politika,...ktoré prestupujú všetkými vednými odbormi, a tak ich presahujú.¹³ Tento dôraz na celok v stredoveku nadobudol inú podobu: Zodpovedal teologicky usporiadanému obrazu sveta a až neskôr sa začal nanovo problematizovať, ako o tom budeme ešte hovoriť.

„Ked' hovorí Platón o tom, že poznanie nemožno vyučovať, že potrebné je len zdržiavať sa pri veci samej, aby vyšľahol plameň poznania, ktorý sám seba ďalej živí, nemal na mysli univerzitu, či niečo, čo by sa vysokoškolskému učilištu vzdialene podobalo, ale má na mysli krúžok zasvätených, vzťah dvoch či niekoľkých spoločne hľadajúcich partnerov. A ak hovorí o výchove, potom v bezprostrednosti osobného vzťahu učiteľ-žiak.“ (Neubauer, 1991. In: Fiala, 1993, s. 119)

Vzťah medzi učiteľom a žiakom predstavoval v Platónovej akadémii ústredný prvok, na ktorom výučba stála.

„K základným charakteristikám takejto komunity patrí ,sokratovský dialóg a sloboda diskusie. Vzťahy a sociálna atmosféra medzi členmi akadémie sú neformálne, otvorené, priateľské, flexibilné a pluralitné – teda ,kolegiálne.“ (Višňovský, 2023, s. 118)

Sokratovský dialóg je základná metóda prítomná v pedagogickej činnosti Platónovej akadémie. V dialógu nešlo primárne o výskumnú činnosť. Išlo skôr o výchovu a učenie ako premýšľať.

Dialóg je, podľa Radima Palouše, rozhovor, pri ktorom sa jeho účastníci vo svojich myšliach vzťahujú k tomu istému – k logu (zmyslu), ktorý sprítomňuje to, na čo reč poukazuje. „Dia“ znamená „skrz“. Logos, reč či zmysel, teda prúdi a preniká skrz hovoriaceho. Vo svojej prednáške o sokratovskom dialógu hovorí o tom, že Sokrates tak ako ho predstavuje Platón, sa neuspokojil s hypotetickými súdmi, ale vždy viedol svojich žiakov, aby sa vyjadrili k stavu samotnej veci, ako sa im javí. Viedol ich teda k odvahe súdiť a svojim úsudkom veriť, trvať na nich, až kým pod ťarchou partnerových argumentov nemôžu inak, než svoje

¹³ Autorka tu vychádza primárne z Platónových dialógov, v ktorých sa problémy partikulárnych vied rozoberajú vždy z ohľadom na širší filozofický presah.

stanovisko opustiť. To potom majú mať odvahu čestne priznať. Diskutovať sa malo dovtedy, kým boli prítomné vnútorné pochybnosti, zmätky či otázky na strane ktoréhokoľvek účastníka rozhovoru. Pozornosť sa mala upriamiť len na predmet diskusie. Nie na seba samého ani na druhého. Palouš upozorňuje, že rozumnosť debaty tu neznamenalala prísne logickú správnosť. Rozumnosť znamenala skôr vecnosť debaty a ohľad na porozumenie druhého. Oddanosť pravde pritom musela byť nie formálna, ale hlboko vnútorná u každého účastníka debaty. Odložiť sa musí humorné podpichovanie partnera, ktoré by ho ponížovalo, pretože aj tápanie a blúdenie značí skutočné hľadanie, ktoré si zaslúži úctu a rešpekt partnera. Len rečník vydaný na milosť a nemilosť reči samotnej (aj za cenu, že by ho reč zviadla poprieť pôvodné stanovisko) môže priviesť svojich poslucháčov k nazretiu pravdy. Silný rečník sa púšťa do nepripravenej, neelegantnej reči, čo do efektности neďbalej či dokonca náhodnej (azda by sme tu mohli pripustiť opodstatnenosť asociatívneho myslenia). Prítomnosť zmyslu (logos) umožňuje označiť reč za dialóg. Zmysel je prítomný len v zodpovednosti, ktorú k zmyslu rozhovoru prechovávajú hovoriaci.¹⁴ Zmysel podľa Zdenka Neubauera znamená vnútorné poukazovanie na súvislosti.¹⁵ Toto všetko je možné nájsť v dialógoch.

Cieľom výchovy, podľa Palouša, bolo prebudiť účastníkov rozhovoru k hlbokej zodpovednosti za vyslovené. V jednom rozhovore opisuje Palouš výchovu takto:

„Výchova je celoživotné úsilie o to, aby sme nepodľahli sami sebe. Zhýčkané sebedovedomie nie je cieľom výchovy, ale pokorná poníženosť, nácvik pochybností aj odvahy. Výchova je scitlivenie. Do tela vsúva určitý osteň, ktorým je vedomie, že celok sa vždy vymyká.“ (Matějčková, 2014)

Pokora je prirodzenou vlastnosťou skutočne vzdelaného človeka, pretože pozná hranice poznania a nedostatky každej jemu známej teórie. To mu nebráni, aby sa k niektorej z nich priklonil, ale chráni ho to pred fanatickou vierou v nejaké presvedčenie. Pokora je taktiež téma, ktorú znovu obnovili zakladatelia a teoretici stredovekých univerzít. Na týchto príkladoch možno vidieť, že pokora je jednou z hodnôt, ktoré sú prítomné v univerzitnom akademickom myslení naprieč časom, rovnako ako dialóg (neskôr stelesnený v dišpute, seminároch). Orientácia na pravdu, nasledovanie reči a zodpovednosť za vyslovené by boli ďalšími takýmito hodnotami. Ďalej by sme sem mohli zaradiť odvahu či slobodu myslenia. Práve tieto hodnoty, rovnako ako prepájanie poznatkov a ich vzťahovanie k otázkam pravdy, dobra, celku a spoločenstva, sa javia ako kľúčové z hľadiska skúmania idey univerzity. Predstavujú hodnotové jadro tejto ranej podoby akademického spoločenstva.

14 PALOUSH, R. 2007. Sokratovský a Sokratův dialog. [video online 2007 [cit. 10.1. 2025]] Dostupné na: <https://youtu.be/wOPMiAfp15E?si=TZaUVSgyl2NzXT2o>

15 NEUBAUER, Z. 1991. Univerzita a idea vzdělanosti. In: FIALA, J. 1993. *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum 1993. s. 129.

4.2. Idea univerzity v stredoveku

Prvá univerzita v západnom svete bola založená v roku 1088 v meste Bologna. Jej počiatky boli späté s hárstkou majetných študentov, ktorí dochádzali za učiteľmi do mesta za účelom štúdia práv. „Učitelia, ktorých platili priamo študenti, ich často vítali vo svojich domovoch a budovali si s nimi takmer rodinné vzťahy.“¹⁶ Najbližšie sa teda pôvodná forma podobala súkromnému typu školy. Fridrich I. prostredníctvom predpisu *Constitutio Habita* (1155) prisľúbil ochranu prichádzajúcim študentom pred politickou mocou. Títo sa stali intelektuálnou a ekonomickou hybnou silou mesta. Spojenie rímskeho a kánonického práva, vyučovaného na univerzite, poskytlo právny aparát na zvládanie mocensky napätých vzťahov medzi pápežom a cisárom. Ako sa postupne univerzita rozrastala a menila sa aj vládna moc, stala sa z nej inštitúcia *par excellence* s predpismi, formálne udeľovanými titulmi, osnovami, skúškami aj prednáškami (1180). Z pôvodne rýdzo študentmi riadenej neformálnej skupiny sa stala formalizovaná škola, financovaná čiastočne súkromnými príspevkami, čiastočne darmi, podporovaná vládou mocou a neskôr cirkvou, ktorá čoraz hlbšie zasahovala do záležitostí univerzity.¹⁷

V Európe vznikol aj druhý typ univerzity (univerzity sa delili podľa spôsobu, akým boli založené – kláštorne, pápežské, mestské, kráľovské, učiteľské či študentské) – Parížska univerzita (1208). Práve v súvislosti s ňou dostalo slovo univerzita význam spoločenstva učiteľov a študentov, lebo to boli práve oni, kto sa podujal na jej založenie. Toto spoločenstvo bolo takmer od začiatku realizované ako v univerzitnom prostredí, tak aj v kolégiách. Slová pedagóg a študent neoznačovali primárne spoločenskú rolu, hoci vďaka podpore cirkvi a štátu nadobúdali čoraz väčší rešpekt v očiach spoločnosti. Predstavovali skôr stav. Študent nebol vnímaný iba ako pasívny prijímateľ poznatkov, ale ako ten, kto sa učí vstupovať do dialógu, zhromažďovať a triediť poznatky¹⁸ a prostredníctvom nich porozumieť sebe a svetu. Učiteľ bol chápaný ako vzdelanec. Ako ten, kto dosiahol istej komplexnosti poznatkov, čo mu umožnilo nadobudnúť určitú osobnú zrelosť a schopnosť prinášať odpovede, alebo aspoň identifikovať postup hľadania odpovedí. Takto bol neoceniteľným partnerom študentovi, ktorý pod ťarchou nových poznatkov otváral svoju myseľ otázkam, na ktoré ešte nevedel nájsť odpovede. Z toho vzniklo tutorstvo, ktoré je dodnes preferovaným modelom v mnohých kolégiách. Na univerzite vo vzťahu školiteľ – študent tento model prežíva dodnes. Tento model osobného mentorovania je ďalším znakom, pretrvávajúcim naprieč jednotlivými univerzitami v rôznych prostrediach a časových kontextoch. Zásadne sa však zmenila povaha ich rozhovorov a teda spôsob realizácie tejto hodnoty. Na prvých univerzitách

16 UNIVERSITÀ DI BOLOGNA. *The Birth of the Studium and the Commune*. [online] [cit.5.4.2025]. Dostupné na: <https://www.unibo.it/en/university/who-we-are/our-history/nine-centuries-of-history/the-birth-of-the-studium-and-the-commune>

17 Viac pozri RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelia a žiaci ve stredoveku*. Praha : Vyšehrad 2011.

18 NEMEC, R. 2022. Reading As a Creative Process in the Pedagogy of Hugh of St Victor. *Theology and Philosophy of Education*, 2022, roč. 1 [online]. [cit. 8. 4. 2025] Dostupné na: <https://www.tape.academy/index.php/tape/article/view/14>

viedli debaty bez vopred určenej témy či cieľa, bez presne vymedzeného času. Ako sa ešte ukáže, súkromný a pracovný život neboli tak striktné oddelené. Učitelia a študenti spolu často žili aj stolovali. Mali dostatok priestoru, aby v neformálnych diskusiách rozoberali to, čo počuli na verejných prednáškach a diskusiách. Kolégiá boli dôležitou súčasťou univerzít, hoci prinášali mnohé politické, intelektuálne či medziludské spory. Pôvodne vznikli na podporu študentov z chudobnejších vrstiev, avšak veľmi skoro začali slúžiť ako komfortné ubytovacie jednotky pre študentov z elitných vrstiev a katedrálnej škôl.¹⁹ Na tomto fenoméne možno vidieť, že záujem o osobný prospech bol na univerzitách vždy prítomný. Učiteľ v stredoveku predstavoval intelektuálnu, ale aj morálnu autoritu, hlavne kvôli výchove budúcich duchovných. Pedagóg bol chápaný ako niekto, kto má rešpektovať prirodzený poriadok vo svete i vo vedách, ustanovený Bohom.²⁰ Takto bol svet, rovnako ako vedy a napokon celá univerzita, hierarchizovaný. Boh a teológia v správe cirkvi stáli na pomyselnom vrchole a všetky ostatné vedy k nim mali privádzať, ich rozvíjať a pestovať. Univerzity teda často boli miestom snáh o intelektuálnu podporu dobových ideológií. Boli využívané tak vládnuou mocou, ako aj samotnými členmi akademickej obce na presadzovanie vlastných postojov pod autoritou inštitúcie. Zdá sa, že toto je tieň univerzity, ktorý je, rovnako ako spomenuté hodnoty, vždy viac či menej prítomný. Avšak univerzita predstavovala aj miesto, na ktorom sa stretávali ľudia skutočne hľadajúci poznanie. Ani to však nezaručovalo jednotu. V 12. storočí existovali v Paríži „vedľa seba“ dva konkurenčné vzdelávacie systémy: predstaviteľom jedného bol Hugo z katedrálnej školy sv. Viktora, predstaviteľom druhého Ján zo Salisbury, ktorý z Parížskej univerzity odišiel roku 1148 a vrátil sa sem v roku 1164.²¹ Kým Hugo videl cieľ vzdelávania v celostnom rozvoji osobnosti a pochopení skutočnosti, Ján považoval za cieľ správne pochopenie vlastného uvažovania a praktickú aplikáciu poznateľného.²² Hugo zo sv. Viktora odporúča svojim študentom pre hlbšie porozumenie čítanému šesť metód: študenti mali mať: pokornú myseľ, nadšenie pre hľadanie, pokojný život, tiché skúmanie, skromnosť, cudziu zem.²³ Toto všetko malo študentovi pomôcť otvoriť sa pre prijatie Múdrosti. Ide síce o kláštorňú školu, ale vieme z nej veľa vyčítať o vtedajšom prístupe k vzdelávaniu.

Priamym ideovým predchodcom dnešnej filozofickej fakulty bola škola Pierra Abélarda na vrchu st. Genevičve v Paríži, kam na jeho prednášky cestovali študenti z celej Európy – a to ešte pred oficiálnym vznikom univerzít. Učebné metódy Abélarda boli známe tým, že spochybňoval tvrdenia autorít a podnecoval študentov ku kritickému premýšľaniu. To inšpirovalo a priamo

19 Viac pozri RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad 2011.

20 VERGER, J. 1992. Relations between Colleagues. In : RUEGG, W. 1992. *The History of the University in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press 1992. s. 162.

21 RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad 2011. s. 143.

22 NEMEC, R. 2022. Reading As a Creative Process in the Pedagogy of Hugh of St Victor. *Theology and Philosophy of Education*, 2022, roč. 1 [online]. [cit. 8. 4. 2025] Dostupné na: <https://www.tape.academy/index.php/tape/article/view/14>

23 NEMEC, R. 2022. Reading As a Creative Process in the Pedagogy of Hugh of St Victor. *Theology and Philosophy of Education*, 2022, roč. 1 [online]. [cit. 8. 4. 2025] Dostupné na: <https://www.tape.academy/index.php/tape/article/view/14>

ovplyvnilo aj Parížsku univerzitu, ktorá sa neskôr preslávila dišputami. Parížska univerzita hlboko zasiahla tých, ktorí s ňou prišli do styku. Dokladá to viacero dobových textov.²⁴ Osobitne to dokladuje list, ktorý písal už spomenutý Ján zo Salisbury svojmu priateľovi, v ktorom píše:

„Ked' som uvidel tunajší blahobyť, bujarosť ľudí, úctu, ktorej sa dostáva klerikom, veľkosť a slávu celej cirkvi, všetky aktivity filozofov, nadobudol som dojem, že vidím Jakubov rebrík vedúci až do nebies a anjelov, ktorí po ňom schádzajú oboma smermi. Opojený týmto zážitkom, musel som priznať, že Pán je tu a ja som to nevedel. A na myseľ mi prišli tieto slová básnika: ‚šťastné vyhnanstvo, strávené na tomto mieste‘.“²⁵ (Riché, Verger, 2011, s. 143)

Politický vývoj krajiny priniesol pre univerzitu mnoho zmien. Po neúspešných križiackych výpravách získala cirkev väčšie právomoci v správe univerzít. Študenti mali stále väčší vplyv v samospráve a panovníci sa predhánali v ich „ochrane“, často na úkor disciplíny, ktorú vyžadovali profesori. Tí boli pod stále väčším tlakom zo strany cirkvi aj vládcov. Boli obmedzovaní v spôsobe výchovy, v obsahu učiva i v mieste vyučovania. Vyučovať nemohli mimo mesta, aby sa zaistilo, že študenti budú za vzdelaním dochádzať a mesto z toho malo profit (aj komercializácia poznania je známym fenoménom a tieňom univerzity). Zároveň sa tak malo zabrániť odchodu inteligencie. Takto vznikali multikultúrne univerzitné mestečká. Panovníci videli, že univerzity priťahujú do krajiny cestovný ruch a cirkev v nej videla potenciál pre rozširovanie a prehĺbovanie vierouky. Začali sa preto pasovať do role akýchsi dobrodincov či patrónov vzdelávania. Udeľovali dekréty, povolenia, vyhlásenia, oprávnenia – vytvorili byrokratickú sieť formálnych náležitostí, ktoré mala teraz už skutočne početná univerzita spĺňať, aby mohla byť legitimizovaná a akceptovaná štátnou a cirkevnou autoritou. To spočiatku ťažko znášali hlavne pedagógovia, nakoľko to predstavovalo oklieštenie ich kompetencií a autority. Vníмали to ako prekročenie vlastnej slobody, na ktorú sa paradoxne štátne a cirkevné authority odvolávali ako na „dar“, ktorý dávajú a zároveň strážia. Skutočný zlom nastal v roku 1229, keď po konflikte medzi študentmi a kráľovskými strážcami poriadku došlo k prerušeniu činnosti Parížskej univerzity, následkom ktorej bolo rozpustenie univerzity na dva roky. Táto kríza vyústila do vydania pápežskej buly *Parens scientiarum*, ktorou bola činnosť obnovená a ktorá bola *de facto* aktom založenia univerzity ako inštitúcie s určitou organizačnou štruktúrou viac-menej podobnou dnešným univerzitám, ako aj s určitými výsadami a právami. Medzi tie patrilo napríklad právo magistrów určiť si čas a obsah študijného programu, tvoriť vlastné stanovy, voliť si svojich predstaviteľov. Hojne využívaným bolo právo na pozastavenie pedagogickej činnosti na znak odporu voči utŕženej nespravodlivosti, ktorá by sa prípadne udiala, a to až kým nebude spravodlivosti zadostučinené.²⁶ Univerzity sa postupne otvárali

24 Viac pozri RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad 2011.

25 Preklad autorky.

26 Viac pozri RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad 2011.

rozličným Aristotelovým dielam, čo prinieslo spočiatku množstvo sporov. Študijný program sa rozširoval od striktno teologického, logického a jazykového vzdelávania na oblasti etiky, politiky, umenia či metafyziky. Študenti si ich volili podľa svojho záujmu. Sokratovský dialóg sa premenil na stredoveké dišputy. Tie boli vedené bakalármi a magistrami. Spolu s prednáškami tvorili dva oficiálne spôsoby výučby. Dišputy boli moderované diskusie, pri ktorých sa do hĺbky skúmala vopred pripravená otázka. Boli tu obhajcovia a odporcovia určitej tézy. Učiteľ posudzoval predložené argumenty a dohliadal na priebeh dišputy. Tieto dišputy nemali presne vymedzený časový interval. Často sa jej venovali, až kým nenadobudli všetci prítomní pocit, že už niet čím prispieť do diskusie a že otázka je viac-menej uspokojivo vyriešená. Výsledky a priebeh týchto dišpút sa zapisovali a v prípade známych a rešpektovaných pedagógov sa používali ako učebný materiál pre študentov.²⁷ Ich neodmysliteľnou súčasťou boli neformálne rozhovory, ktoré dišputa podnietila a ktoré stáli v centre vtedajšej univerzitnej kultúry. Pre takéto neformálne rozhovory bolo dostatok priestoru – začiatok štúdia predstavovalo zapísanie sa študenta ku konkrétnemu pedagógovi podľa vlastného výberu, s ktorým si často vytvoril otcovsko-synovské puto.²⁸ Úzky kruh potom tvorili spoločenstvá študentov, združených okolo konkrétnej pedagogickej osobnosti. Často ich magistri ubytovávali vo svojich domoch alebo za nimi chodili do komún, ak im boli pridelené. Súčasťou „latinskej štvrte“, ako sa nazýval komplex budov patriacich k univerzite, boli okrem centier vzdelávania aj miesta stretávania. V Paríži prislúchala k univerzite lúka za mestom Pré-aux-Clercs, ktorá bola študentom a pedagógom k dispozícii na trávenie voľného času rôznymi hrami.²⁹

Na otázku, čo bolo príčinou hlbokej úcty k univerzite, neexistuje ľahká odpoveď. Zdá sa, že táto úcta bola pestovaná predovšetkým samotnými jej členmi. Čo sa obyvateľov miest týka, rešpektovali univerzitu, nakoľko v nej videli možnosť vyšplhať sa na spoločenskom rebríčku pre svojich potomkov. Univerzita bola otvorená pre všetkých, ktorí mali dostatok finančných prostriedkov a odporúčanie od nejakej autority, či už išlo o učiteľa, alebo kňaza. Avšak v každodennej praxi sa obyvatelia pozerali na cudzincov nedôverčivo. Dochádzalo k rôznym potýčkam medzi miestnym obyvateľstvom a akademickou obcou. Tie boli spôsobené jednak mladíckou nerozvážnosťou študentov, jednak napätím zo strany obyvateľov mesta, ktorí nemali udelené daňové, právne a iné výhody. Univerzita sa však tešila ochrane vládnej aj cirkevnej moci. Verejný charakter prednášok umožňoval každému študovať, hoci len majetní mali čas venovať sa štúdiu pravidelne a napokon získať titul. Mešťania teda univerzitu vnímali hlavne inštrumentálne. Rovnako tak panovníci a cirkev. Napokon i niektorí pedagógovia a samotní študenti. V stredoveku sa univerzita nazývala aj „Štúdium“. Išlo o skrátené pomenovanie pre univerzitné inštitúcie. Toto pomenovanie sa zvyklo spájať do slovného spojenia „studium generale“.

27 Viac pozri RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad 2011.

28 GIEYSZTOR, A. 1992. Management and Resources. General University Structure. In: RUEGG, W. (ed.) 1992. *The History of the University in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press 1992. s. 326.

29 RICHÉ, P. VERGER, J. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad 2011. s. 225.

V stredoveku sa výraznejšie formovala univerzita ako školská inštitúcia. Z hľadiska idey univerzity je stredovek rozhodujúci tým, že si akademické hodnoty hľadali svoje inštitucionálne zakotvenie a podoby. Z oblasti osobného vzťahu medzi učiteľom a žiakom sa akademické hodnoty presúvajú do stanov, práv, privilégií, predpisov, sporov, dišpút. Univerzita sa ukazuje ako spoločenstvo, ktoré potrebuje vonkajšiu ochranu, no zároveň zostáva vystavené pokušeniu slúžiť cudzím záujmom. Napätie medzi hodnotovým jadrom a jeho historickými deformáciami tvorí jeden z trvalých problémov univerzity. Spôsob výchovy a vzdelávania, ich formálne náležitosti a hodnoty, ktoré mali nasledovať, patrili v stredoveku k najpálčivejším otázkam univerzitného života. Monopol nad otázkami hodnôt mala v tom čase cirkev, preto neprekvapí, že ideovo mali výchova aj vzdelanie slúžiť spáse duše tak, ako ju chápalo kresťanstvo, čo bolo dobre zlučiteľné s antickou starostlivosťou o dušu. Táto tendencia dospieť k jednotnému výkladu sveta bude v istom zmysle neskôr kritizovaná humanizmom a následne osvietenstvom.

4.3. Humanizmus a univerzita

Kultúrno-historické obdobie asi od polovice 14. storočia do konca 16. storočia sa zvykne označovať ako humanizmus. Medzi charakteristické črty patrí individualizmus, sloboda a autonómia jednotlivca, ktoré boli vysoko cenené. Na univerzitách i mimo nich sa čoraz častejšie ozývali hlasy požadujúce slobodné štúdium antických textov a starých jazykov bez ohľadu na teologické väzby. Poznanie prestáva byť chápané výlučne ako prostriedok prehľbovania vierouky a čoraz výraznejšie sa spája s otázkou celostnej kultivácie človeka. O spoločenskom postavení už ďalej nerozhoduje iba rod a pôvod, ale novým kritériom sa stáva *výkon*. Tým dochádza k nástupu sociálnej neistoty. Rozvoj prírodných vied prispel k ich diferenciacii a špecializácii. Hnutie humanizmu sa vymedzovalo proti myšlienkam scholastiky a dobovým aristotelovcom. Podstatnú úlohu zohrávalo oživenie antickej tradície a v jeho centre stál človek a všetko ľudské. Pri narastajúcej znalosti Aristotelovho diela sa však pre aristotelikov stávalo stále ťažším trvať na dokonalej zlučiteľnosti aristotelovskej filozofie s kresťanstvom.

Erasmus Rotterdamský (1467 – 1536) v diele *Chvála bláznovstva* (1511) hovoril o scholastike prednášanej na univerzitách ako o prekážke skutočnej zbožnosti.³⁰

Usilovali sa obnoviť antické systémy bez scholastickej interpretácie. Z tohto dôvodu sa predmetom ich kritiky stala nielen scholastika, ale akademické spoločenstvo a ruka v ruke s tým samotné univerzity.

30 Viac pozri ROTTERDAMSKÝ, E. 1511. *Chvála bláznivosti*. Praha : Aurora 1997.

Učenec Geórgios Gemistos Pletón (asi 1355 – 1452) s podporou Cosima Medicejského, vládcu Florencie, založil vo Florencii platónsku akadémiu, ktorá mala byť pokračovaním Platónovej akadémie v Grécku.³¹

Medzi humanistických kritikov univerzity patril okrem Erazma Rotterdamského aj Francesco Petrarca. V diele *O nevedomosti mojej a mnohých ďalších* (*De sui ipsius et multorum ignorantia*) od Francesca Petrarca a *O dôstojnosti človeka* (*Oratio de hominis dignitate*) od Giovanniho Pica della Mirandolu³² pozorujeme kritiku štýlu života vzdelancov. Predmetom humanistickej kritiky bola skostnatenosť univerzít, založená na viere v nedotknuteľnosť scholastických dogiem a na presvedčení o vlastnom význačnom povolaní. Humanisti vyčítajú akademikom povrchné priateľstvá založené na pohrdaní ostatnými, prospechárstvo, egoizmus, zúžený pohľad na svet, elitárstvo, odtrhnutosť od života a zdôrazňujú potrebu malých bláznovstiev – napríklad malých klamstiev v záujme zachovania vzťahu, potrebu vzbury a potrebu viery a nádeje tvárou v tvár ťažkostiam. Ich hlas predstavuje volanie po autentickejši, ktorá nie je odtrhnutá od praktického života.

Práve tematika slobody od náboženských dogiem a vzbura proti podriadeniu myslenia viere sa stali hybnou silou, ktorá vyústila do sekularizácie vied. Dôraz postupne prechádzal z teológie na prírodné vedy a matematiku. Teologické skúmanie prerástlo v túžbu po metódach zabezpečujúcich istotu. Čo sa nestratilo, bola vnútorná hierarchizácia vied a potreba jedného ideálu vedy, od ktorého sa mali odvíjať všetky ostatné. Najprv filozofia, potom teológia, neskôr matematika, biológia, psychológia a dnes ekonómia, manažment a technika. Hierarchizácia vied je znakom prítomným dlhodobo, avšak skôr než akademická hodnota je to prirodzenosť ľudského rozumu, ktorý sa cíti istejšie, keď skúma podľa metodiky vlastnej tej vednej disciplíny, ktorá práve prináša nové a početné výsledky. Hodnoty sa od takýchto prirodzených tendencií odlišujú svojou vnútorne konzistentnou normatívnou silou odkazujúcou na ideál. Popri nich sa však objavujú aj štrukturálne sklony, ktoré sú rizikami vyplývajúcimi z univerzitnej inštitucionálnej a mocenskej povahy. Hoci sa tieto sklony môžu prežívať normatívne, na rozdiel od hodnôt slúžia ideológii, moci alebo pohodliu, čo sa však ukáže až po čase. Z hľadiska idey univerzity predstavuje humanizmus dôležitý obrat. Obnovuje záujem o miesto človeka v celku sveta a ukazuje, že univerzita môže stratiť svoju ideu nielen pod vplyvom vonkajších tlakov, ale aj na základe vnútornej nestability, keď sa jej vzdelanosť uzavrie do seba a začne slúžiť osobným záujmom namiesto záujmom všeobecným. Takto humanizmus pripravil pôdu pre neskoršie novoveké a osvietenské spory o povahe poznania, autonómii vied a mieste univerzity v spoločnosti.

31 Viac pozri VIŠŇOVSKÝ, E. 2021. *Akademický svet a jeho tradície*. Bratislava : VEDA 2021. s. 28.

32 Viac pozri PICO DELLA MIRANDOLA, G. 1496. *O dôstojnosti človeka*. Praha : OIKOYMENH 2005 a PETRARCA, F. *O nevedomosti mojej a mnohých ďalších*. London : Cambridge University Press, 1948.

Záver

V práci sme sa po upresnení pojmov „idea“, „univerzita“ a „idea univerzity“ pokúsili rekonštruovať základné otázky, prostredníctvom ktorých univerzity hľadali svoju identitu v období svojho vzniku. Ideu sme charakterizovali v kantovskom duchu ako pravidlo pre rozpoznanie ideálu. Pod pojmom idea univerzity rozumieme esenciálne vlastnosti, ciele a hodnoty, ktorým jej členovia podriaďujú svoju výskumno-pedagogickú a študijnú činnosť. O ich analýzu sme sa pokúsili v druhej časti práce, v ktorej sme sa oboznámili so základnými hodnotovými princípmi fungovania prvých univerzít. Sú nimi: hľadanie pravdy objavovanej v dialógu a štúdiu. Pravda bola chápaná ako duchovná a mravná hodnota, nielen faktické poznanie. Pri hľadaní sa vychádza z platónskej a kresťanskej tradície, kde poznanie pravdy vedie k poznaniu dobra. Univerzita nebola primárne úradnou inštitúciou, ale živým spoločenstvom pedagógov a ich študentov. Učители a študenti mali mať slobodu hľadať, skúmať, pochybovať a diskutovať bez vonkajšieho nátlaku. Sloboda neznamenała svojvôľu, ale zodpovednosť voči pravde a rozumu. Univerzita vychádzala z presvedčenia, že všetky vedy smerujú k jednej pravde, preto sa nemajú izolovať. Poznanie bolo chápané ako služba pravde, nie moc nad ňou. Pokora chránila pred pýchou intelektu a pripomínala duchovný rozmer i cieľ učenia. Cieľom bolo pochopiť, nielen veriť – viera a rozum sa mali dopĺňať. Diskusia bola základnou formou vyučovania – pravda sa rodí v dialógu. Vzdelanie nebolo len intelektuálne, ale aj morálne formovanie človeka. Ideálom bol „múdry a dobrý človek“, nielen odborník. Učenosť mala viesť k zodpovednosti, múdrosti a službe spoločnému dobru. Autonómia bola chápaná ako predpoklad slobody vedeckého bádania. Mala zaručovať, že univerzita môže nasledovať pravdu, aj keď je nepohodlná.

Poukázali sme na organizačné, metodologické a sociologické problémy, ktorým museli univerzity čeliť od staroveku po obdobie humanizmu, čo ich napokon priviedlo k vnútornej i celospoločenskej kríze. Ukázalo sa, že práve rozmer komunity, štúdia a zásad akademickej kultúry boli hlavnými problémami, s ktorými sa museli univerzity vyrovnáť a ktorým museli čeliť, zároveň však boli tmelom a tvorili základné hodnoty, ktoré smerovali organizačný vývoj. Hodnotovým jadrom univerzít sa ukázalo byť spoločenstvo slobodných ľudí, ktorí v pokore a dialógu hľadajú pravdu, pestujú múdrosť a slúžia všeobecnému dobru. V tomto zmysle možno pojem „idea univerzity“ chápať ako to, čo sa zatiaľ len nejasne, avšak nástoľčivo črtá pred vnútorným zrakom akademika, keď kladie pravicu na žezlo a sľubuje vernosť poznanej pravde s vedomím, že nadväzuje na úsilie generácií akademikov pred ním, ktorí mu v onej slávnostnej chvíli sprostredkovane, avšak reálne, vkladajú do rúk svoj odkaz, aby ho rozvíjal. Tento odkaz je onou ideou univerzity. Nie je to niečo, čo vlastnili predchádzajúce generácie akademikov viac ako súčasné. Nie je to ani samotné poznanie. To sa odovzdáva každodenne v učebniach. Je to niečo, k čomu poznanie privádza. Sú to spoločné hodnoty a cieľ, kvôli ktorému sa akademici namáhajú.

Akademická komunita, jej kultúra a hodnoty sa stali predmetom a východiskom pre ďalší výskum.

Literatúra

- GIEYSZTOR, Aleksander. Management and Resources. General University Structure. In: RUEGG, W. (ed.): *The History of the University in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. ISBN: 0-521-36105-2.
- HUMBOLDT, Wilhelm von. O vnitřní a vnější organizaci vyšších vědeckých ústavů v Berlíně. In: JIRSA, Jakub (ed.). *Idea univerzity*. Praha : Academia, 2015. ISBN: 978-80-200-2375-9.
- KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Bratislava : Pravda, 1979.
- KRÁLIK, Ľubor. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2019. ISBN: 978-80-224-1493-7.
- MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Napínavý a napjatý život Radima Palouše: uchovej řád a řád uchová tebe*. LN Orientace [online]. 2014 [cit. 5.4.2025] Dostupné na: https://www.lidovky.cz/relax/lide/uchovej-rad-a-rad-uchova-tebe.A150911_123255_lide_rof
- NEMEC, Rastislav. Reading As a Creative Process in the Pedagogy of Hugh of St Victor. *Theology and Philosophy of Education* [online]. 2022, roč. 1 [cit. 8. 4. 2025] Dostupné na: <https://www.tape.academy/index.php/tape/article/view/14>
- NEUBAUER, Zdeněk. Univerzita a idea vzdělanosti. In: FIALA, Jiří (ed.). *Obnova ideje univerzity*. Praha : Karolinum, 1993. ISBN: 80-7066-785-9.
- ORTEGA Y GASSET, José. *Vzpoura davů*. Velký Slavkov : Portál, 2018. ISBN: 978-80-262-1404-5.
- PALOUŠ, Radim. *Radim Palouš: Sokratovský a Sokratův dialog*. [online video]. 2007 [cit. 10.1. 2026] Dostupné na: <https://youtu.be/wOPMiAf-p15E?si=u7LSxrQ2VjSmg3GF>
- PETRARCA, Francesco. *O nevědomosti mé a mnoha dalších*. London : Cambridge University Press, 1948.
- PICO DELLA MIRANDOLA, Giovanni. *O důstojnosti člověka*. Praha : OIKOYMENH, 2005. ISBN: 80-7298-164-1.
- PLATÓN. *Faidón*. Praha : OIKOYMENH, 2021. ISBN: 978-80-7298-158-7.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. [online]. 2001 [cit. 19.10.2025]. Dostupné na: https://archive.org/details/Rejzek_2001
- RICHÉ, Pierre a VERGER, Jacques. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad, 2011. ISBN: 978-80-7429-028-2.
- ROTTERDAMSKÝ, Erasmus. *Chvála bláznivosti*. Praha : Aurora, 1997. ISBN: 80-85974-00-2.
- UNIVERSITÀ DI BOLOGNA. *The Birth of the Studium and the Commune*. [online]. [cit.5.4.2025]. Dostupné na: <https://www.unibo.it/en/university/>

who-we-are/our-history/nine-centuries-of-history/the-birth-of-the-stu-
dium-and-the-commune

VERGER, Jacques. Relations between colleagues. In: RUEGG, W. (ed.). *The History of the University in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. ISBN: 0-521-36105-2.

VIŠŇOVSKÝ, Emil. *Akademický svet a jeho tradície*. Bratislava : VEDA, 2021. ISBN: 978-80-224-1903-1.

VIŠŇOVSKÝ, Emil. *Náš akademický svet a jeho peripetie*. Bratislava : VEDA, 2023. ISBN: 978-80-224-2034-1.

Mgr. Annamária Madunická
Katedra filozofie a dejín filozofie
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Gondova ulica 2
811 02 Bratislava 1
annamaria.madunicka@gmail.com

